

MAGYAR ARISZTOKRATA HÖLGYEK PEDAGÓGIAI TEVÉKENYSÉGE A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Vincze Tamás

Összefoglaló:

A 20. század első felében több arisztokrata hölgy tartott fenn iskolákat, gyermekintézményeket hazánkban, tanulmányomban azonban olyan főnemesi hölgyekről lesz szó, akik nemcsak megalapították és fenntartották az intézményüket, de pedagógiai tevékenységet is végeztek benne.

Gróf Jankovich-Bésán Endréné több iskolát is alapított birtokain a gazdafiúk és falusi lányok számára. A pápateszéri Téli Gazdasági Iskolának, amelyben a modern földművelés módszereire tanították a falusi fiúkat, az igazgatói tisztét is ellátta. Ő maga is tartott előadásokat az 1920-ban létrejött iskolában, nyáron pedig személyesen látogatta meg az iskola diákjait.

Gróf Apponyi Franciska a szabadidő-pedagógia egyik hazai úttörőjének is nevezhető. A grófnő 1931-ben Virág Egylet Zebegény (VEZ) névvel hozta létre azt a gyermekegyesületet, amelynek a tagjait értékes és tartalmas délutáni programokkal, mesedélutánokkal, gyakorlati foglalkozásokkal ajándékozta meg.

Pécsett báró Mirbach Júlia (okleveles polgári iskolai tanárnő) nyitott a saját házában leányinternátust és egyéves gazdasszonyképző iskolát 1933-ban. Az iskola 1948-ban, az államosítás viharában szűnt meg.

Mindhárom kezdeményezés jó példa arra, hogy arisztokrata hölgyek nemcsak vagyonukat, de tudásukat, munkaerejüket, idejüket is szívesen állították pedagógiai célok szolgálatába.

Kulcsszavak: arisztokraták mint pedagógusok, 20. század első fele, újító kezdeményezések, gyakorlatias szellemű nevelés

Abstract:

In Hungary in the first half of the 20th century, several schools and children's institutions were run by aristocratic ladies. My study will focus on aristocratic ladies who not only founded and maintained their institutions, but also actively engaged in pedagogical activities.

Countess Endréné Jankovich-Bésán founded a number of schools for farmers' sons and village girls on her estates. She was also the headmistress of the Winter Farm School in Pápateszér, where village boys were taught modern farming methods. She regularly gave lectures at the school, founded in 1920, and visited pupils in person in the summer.

Countess Franciska Apponyi can be regarded as one of the pioneers of leisure education in Hungary. In 1931, the countess founded a children's association called Virág Egylet Zebegény (VEZ) (Flower Association Zebegény), which provided its members with valuable and meaningful afternoon programmes, story afternoons and practical activities.

In 1933, baroness Júlia Mirbach (a certified civil school teacher) launched a boarding school for girls, as well as a one-year school to train homemakers in her own house in Pécs. The school was closed down in 1948 during the tumultuous times of nationalisation.

All three initiatives are good examples of how aristocratic ladies were willing to put not only their wealth, but also their knowledge, labour and time at the service of educational goals.

Keywords: aristocrats as educators, first half of the 20th century, innovative initiatives, practice-oriented education

1. Az arisztokrata hölgyek pedagógiai munkálkodásának korabeli keretei

Arisztokrata nők kétféle módon tűnhettek fel pedagógusszerepben a 19. század végi, 20. század eleji Magyarországon. Egyrészt úgy, hogy passzióból, „műkedvelőként” végeztek pedagógiai tevékenységet, többnyire megfelelő képesítés nélkül (például az uradalmi iskolában), másrészt pedig úgy, hogy tanítónői oklevél birtokában elemi iskolai tanítói állást töltöttek be (esetleg polgári iskolai tanítóként dolgoztak), mivel az jelentette a megélhetésüket.

Már a 19. század végi hazai lapok rövid hírei között találunk egy-két tudósítást arról, hogy főnemesi hölgyek alkalmat, módot találtak pedagógiai hajlamuk kibontakoztatására. A *Vasárnapi Ujság* 1878-as évfolyamában „Grófnő, mint tanító” címmel az alábbi rövid tudósítás látott napvilágot: „Erdélyben a bethleni állami népiskola tanítónőjét pár hónap előtt áthelyezték Deésre, míg a bethleni népiskola tanítónő nélkül maradt. Azonban gróf Bethlen Sándorné segítette a bajon, maga lejár a rendes időben az iskolába, s rendes órákat ad a tanuló leánykáknak, mint akármely tanítónő.”¹ Ugyanígy szenzációként tálalta a *Hazánk* és a *Néptanítók Lapja* 1898-ban, hogy gr. Almássy Tasziló leányai² a zsadányi elemi iskolában kézimunkát oktattak a leánynövendékeknek. A *Hazánk* hasábjain a következő szöveg jelent meg az Almássy grófkisasszonyokról: „... Zsadányban

¹ Grófnő, mint tanító (1878): *Vasárnapi Ujság*, 25. évf. 14. sz. 224.

² Gr. Almássy Tasziló leányait érdemes név szerint is megemlíteni: gr. Almássy Anna Vilma (1875–1937), gr. Almássy Hildegárd Matild (1879–1933) és gr. Almássy Huberta Ágnes (1880–1946) vettek részt a zsadányi elemista iskoláslányok kézimunka-oktatásában.

*gróf Almássy Tasziló nagybirtokos családja gyöngéd gondoskodással halmozza el az általa alapított leány elemi iskolát és óvodát, melyet Laky Katalin tanítónő vezet ritka ügybuzgalommal és hivatásszeretettel. És ez a gondoskodás annyira megy, hogy a grófi család három nagyműveltségű leánya maga sem restel ellátogatni, hogy az apró parasztleányokat kézimunkára oktassa. Az idei záróvizsgálaton azután nagyot bámult az ott megjelent közönség azokon a szép kézimunkákon, amiket ezek kiállítottak. Hát bizony ezeknek a megteremtésében, tanulásában nem csekély részük volt az Almássy grófnőknek.*³

Arra is találunk példát, hogy az alkalmi pedagógiai tevékenységet végző főnemesi hölgy munkája megkezdése előtt megszerezte azt a tudást és/vagy képesítést, amelyre az adott feladatkör betöltéséhez szükség volt. Így például gr. Teleki Aliz, gr. Teleki Béla zalai főispán leánya⁴ kisdudóvónői tanulmányokat folytatott, mielőtt egy nyári (időszakos) napközi otthonban dolgozni kezdett. Erről így tudósított a *Zalai Magyar Élet* című napilap egy rövidhírben: „*Napközi otthon szervez Pölösken a főispánunk leánya. A Zalai Közlöny híradása szerint főispánunk leánya, Teleki Aliz grófnő jelenleg a nagykanizsai kékkeresztes nővérek gyermekkertészkedési módszerét sajátítja el és vonzó kedvességgel gyakornokoskodik a Szociális Misszió napközi otthonának kertjében a kis gyermekek játékos foglalkoztatásával. A grófkisasszonynak az a terve, hogy napközi otthon szervez a pölöskei uradalmi birtokokon és legközelebb már meg is nyitja ott a »gyermekkert«-et 83 apróság számára.*”⁵ A szép terv megvalósulásáról a következő tudósítást olvashatjuk ugyanennek a napilapnak egy későbbi számában: „*Áldása a pölöskei népnek a főispán leánya által vezetett napközi otthon. Teleki Aliz grófkisasszonynak nemes szociális érzéséről tanúskodik az a napközi otthon, amelyet szüleinek és az uradalomnak bőkezű támogatásával pölöskei otthonában rendezett be az uradalmi alkalmazottak és a szegény nép gyermekeinek elhelyezésére. A grófkisasszony munkatársával, Török Zsuzsanna okl. tanítónővel együtt reggeltől-estig foglalkozik a gyermekekkel, még a főzésben is segítkezik. A napközi otthon gyakran meglátogatja a grófi család, de nagy gyönyörűséggel időzött ott a minap herceg Festetics György özvegye.*”⁶

Arisztokrata származású hölgyek pedagógiai munkálkodásának a másik motívuma az anyagi kényszer, a megélhetés gondja volt. A 19. század végén és 20. század első évtizedeiben többször írtak a lapok egy új jelenségről: a dolgozó arisztokrataról. Többnyire azokról a főnemesi rangú férfiakról volt szó ezekben a cikkekben, akik a nevükön kívül semmit nem örökölték az őseiktől, elszegényedett arisztokrataként dolgozni kényszerültek, hogy a megélhetésüket biztosítsák. Általában vagyontalan

³ Grófnők, mint tanítónők (1898): *Hazánk*, 5. évf. 200. sz. 5.

⁴ Gr. Teleki Aliz 1922-ben született Gyömrőn, és 1993-ban hunyt el Paraguay-ban.

⁵ Hírek (1942): *Zalai Magyar Élet*, 3. évf. 105. sz. 3.

⁶ Hírek (1942): *Zalai Magyar Élet*, 3. évf. 155. sz. 3.

katonabárok leszármazottai léptek be a munka világába, egészen változatos álláshelyeken találunk ilyen urakat a régi hírlapi cikkek, névjegyzékek tanúsága szerint, leginkább természetesen magasabb iskolai végzettséget igénylő státuszban fordultak elő bárói, grófi leszármazottak, de rábukkanhatunk egy-két arisztokrata nevére alacsony presztízsű (pl. altiszti) munkakörben is. A hasonló helyzetű hölgyek esetében kevésbé volt tarka a paletta: az elszegényedett főnemesi családok leánygyermekéi számára – éppúgy, ahogy a dzsentricsaládok lányai számára is – a tanítónői és az óvónői pálya választása volt a legelfogadottabb út, ha a munka világában kívántak boldogulni. Bár találunk főnemesi származású varrókisasszonyt,⁷ kalaposnőt, műtősnőt, védőnőt és titkárnőt⁸ is a 20. század első felének szenzációhajhász hírlapi cikkeiben, leginkább az iskolák és az óvodák falai között találtak maguknak menedéket és életcélt az anyagilag tönkrement vagy eleve vagyontalan arisztokrata családok leányai.

Mivel a tanítónői/tanárnői pálya esetében szellemi munkáról volt szó, a deklasszálódás sem tűnt annyira radikálisnak, szegyénteljesnek a művelt középosztály szemében, ha egy társaságban katedrára került arisztokrata hölgy került szóba. Vagy mégis? Érdemes megfigyelni, hogyan kommentálták arisztokrata lányok tanítónői kinevezését a század eleji újságcikkekben. A *Hód-Mező-Vásárhely* c. lap egyik 1902-es írásában a következő módon közelíti meg a cikkíró ezt a jelenséget: *„Lapunk valamelyik jóbarátja a napokban egy rendkívül jellemző kis közleményt küldött be hozzánk, mely a »Hivatalos Közlöny«-ben jelent meg az alábbi tartalommal: »A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter báró Pászthory Mária okl. tanítónőt a nagybecskereki; és báró Hágen Frida okl. tanítónőt a fülöpszállási áll. elemi iskolához rendes tanítónek [helyesen: tanítónőnek] kinevezte.« Mikor ezt a pár sort örömmel olvastam el, betoppant hozzám két intelligens s józan gondolkodású vásárhelyi úri ember. A legelső dolgom volt persze, eldúcskedni a demokratia legújabb diadalával [...] a bárónőkből lett tanítónőkkel ... Az egyik emberem azt mondta: – No, ezeknek se volt sok ennivalójuk! [...] – Éhenkórász népség – válaszolta másik – bedugták valami hivatalba őket! [...] Én pedig nem szóltam semmit, csak elgondolkoztam mélyen, nagyon mélyen, a felett, hogy milyen furcsa is az élet és az emberek gondolkodásmódja. A mágnás megveti a saját fajtáját is, ha az »tánító« lesz, mi pedig éhenkórásznak tartjuk őt, mert lejött közzénk, becsületes munkával megkeresni a min-*

⁷ Varrókisasszonyként tartotta el magát Rehovszky Paula bárónő, akiről így ír a *Népszava* 1918. március 16-i száma: *„Egy nagyváradi varrodában a varrónők abbahagyták a munkát. A varrodában dolgozott Rehovszky Paula bárónő is, aki csatlakozott a mozgalomhoz. Egy hírlapíró fölkereste a bárónőt, aki a külváros egyik pincelakásában lakik és nagyon szerény viszonyok között él.”* (Bárónő a varrógép mellett. *Népszava*, 46. évf. 64. sz. 7.)

⁸ Rónay Mária (1931): A divat: dolgozni. *Színházi Élet*, 22. évf. 46. sz. 33–35. Gr. Apponyi Julianna kalaposnőként dolgozott, br. Friedler Sándorné titkárnő volt az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanácsnál, gr. Thoroczkay Péterné védőnői munkát végzett.

dennapi kenyeret, éveken át tartó szorgalmas tanulás után. És amint elgondolkodom ezen, önkéntelenül is az a kérdés merül fel előttem, mikor és hogyan fognak leomolni hát így azok a választófalak, a melyek ellen annyit s oly nagy keserűséggel panaszkodunk?!⁹ Ugyancsak a *Hódmezővásárhely* c. lap 1908-as évfolyamában olvashatjuk „Méltóságos tanító- és óvónők” címmel az alábbi hírt: „Budapest székesfőváros pályázatot hirdetett tanítónői és óvónői állásokra. Az állásokra százak adták be pályázati kérvényeiket. Ebből az alkalomból nem tartjuk érdektelennek felemlíteni azt a körülményt, hogy a tanítónői állásra báró Podmaniczky Edith, az óvónői állásra pedig gróf Nyáry Gyuláné is beadták kérvényeiket. Annál is inkább érdekesek ezek a pályázatok, mert mutatják századunknak azt a haladását, hogy még a kilenc ágú koronás fők sem rettennek vissza a közéleti szereplésektől, a tanítással járó nehéz munkától.”¹⁰ 1902 júniusában a fővárosban meghirdetett tanítói állásokra a *Pesti Hírlap* tudósítása szerint 448 tanítónő és 226 tanító nyújtotta be folyamodványát. A pályázók életkori megoszlásának, vallási hovatartozásának bemutatása és oklevélminősítés szerinti csoportjainak megállapítása után a cikk szerzője az alábbi megjegyzés kíséretében említette az egyetlen bárói származású jelentkezőt: „Emelni fogja a tanítónői kar öntudatát, ha eláruljuk, hogy a folyamadók között van egy bárónő is, még pedig egy Podmaniczky baronesse.”¹¹ Ez a mondat igencsak árulkodó, a cikkíró megállapítása mögül nem nehéz kihallani a csodálkozást, a meglepődést. Jól tükrözte ez kijelentés a korabeli hazai középosztály szemléleti korlátait is: még mindig érthetetlennek, furcsának tartották, hogy egy főnemesi rangú hölgy belépett a nemzet napszámosságainak sorába.

2. A pápateszéri Téli Gazdasági Iskola igazgatónöje

Az alábbiakban olyan arisztokrata hölgyek kezdeményezéseit mutatom be, akiket nem az önfenntartás kényszere vezetett el a pedagógiai tevékenységhez, hanem a bennük élő nevelői hajlam. Anyagi helyzetük megengedte számukra, hogy az elképzeléseiket a gyakorlatban is megvalósítsák, kipróbálják. Közülük kettőnek nem volt tanítónői képesítése, a harmadik azonban – br. Mirbach Júlia – elemi és polgári iskolai tanításra is képesítve volt.

⁹ Szyk (1902): Két kinevezés. *Hód-Mező-Vásárhely*, 32. évf. 61. sz. 3.

¹⁰ Méltóságos tanító- és óvónők (1908): *Hódmezővásárhely*, 38. évf. 78. sz. 2.

¹¹ Tanügyi választások és jelölések a városházán (1902): *Pesti Hírlap*, 24. évf. 165. sz. 8.

Gróf Jankovich-Bésán Endréné¹² pápateszéri Téli Gazdasági Iskolája az egyik legizgalmasabb kísérletnek tekinthető a hazai mezőgazdasági oktatás történetében. 1920 novemberében nyitották meg Pápateszeren ezt az iskolát, amely a legelső ilyen típusú tanintézménynek számított az országban. A nagy érdeklődést kiváltó, új oktatási intézmény működésének feltételeit a Jankovich-Bésán család biztosította. A Földművelésügyi Minisztérium Jankovich-Bésán Endréné grófnét bízta meg az iskola igazgatásával. Az új iskola harminc diákkal kezdte meg a működését, mindegyiküket a grófné által berendezett internátusban szállásolták el.

A gazdasági iskolában a tanítás két téli és két nyári félévből állt. A téli félévek október 15-től március végéig tartottak. A nyári féléveket, amelyek az április elejétől október közepéig tartó időszakot foglalták magukba, a tanulók az otthoni gazdaságukban töltötték. Ezekben a félévekben az iskola tanárai az otthonukban keresték fel a növendékeket, s hasznos gazdálkodási tanácsokkal látták el őket. Az oktatásnak ebben a formájában maga a grófné is részt vett. 1922-ben így jellemezte az Új Barázda című lap kiküldött tudósítója Jankovich-Bésán Endrénét: *„Az egyszerű, megnyerő modorú mágnásasszony az igazi tanár rajongásával és alaposságával s szinte a szülőanya féltő szeretetével beszél alkotásáról. Harmadik esztendeje – úgymond – hogy a falusi fiatalsággal foglalkozik és mentől több fáradságot szentel nekik, annál nagyobb gyönyörűséget okoz az elfoglaltsága.”*¹³

A téli félévekben olykor hetenként kétszer is átment az iskolába a grófné. Ilyen napokon először végighallgatott néhány tanári előadást, majd kérdéseket intézett a növendékekhez, illetve több alkalommal ő maga is előadást tartott, többnyire valláserkölcsei vagy nevelési kérdésekről. A növendékekkel való érintkezésében nyoma sem volt a távolságtartásnak. Az iskola egyik tanára erről így írt: *„Bár nagyon szerette az iskolában uralkodó*

¹² Bárány Szentkereszty Janka, a későbbi Jankovich-Bésán Endréné 1880-ban született Árkoson, egy erdélyi főnemesi család legidősebb lányaként. A fiatal bárónő már lánykorában sem idegenkedett a munkától, ő vezette az árkosi szövetkezet könyvelését. Janka bárónő 1906-ban ment férjhez Jankovich-Bésán Endre földbirtokoshoz, akinek IV. Károly a koronázása napján, 1916. dec. 30-án adományozott grófi rangot. Jankovichné jótékonyágáról híres földbirtokosnő volt, aki nem pusztán a karitatív munka hagyományos területein (szegénygondozás) tűnt ki, hanem iskolaalapításával is hozzájárult a szociális feszültségek csillapításához. Ő hozta létre a gici rokkantiskolát, a pápateszéri hadiárvaot és a gici háztartási iskolát. A hadifogságba került katonák hozzátartozói áldásként üdvözölték a grófné által megnyitott tudakozó-irodát, amely többnyelvű levelezés segítségével próbált információkat szerezni a családjukról több ezer vagy olykor több tízezer kilométer távolságba került foglyokról. Sokat tett a nyomor enyhítéséért a Pápai Kath. Munkásnők Egyesületének elnökeként is. Szociális tárgyú cikkeivel gyakran jelentkezett a katolikus sajtóban. Írásaiban nem feledkezett meg a vizsgált jelenségek pedagógiai vonatkozásairól sem. Két francia hitbuzgalmi munkát is magyarra fordított. A kivételes szociális érzékenységgel megáldott nagymama 1933-ban hunyt el.

¹³ Farkas Sándor (1922): Társadalmi úton is szélesítsük a gazdasági népoktatást. *Új Barázda*, 4. évf. 205. sz. 2.

katonás rendet és fegyelmet, ő maga érintkezésében mindig annyira közvetlen volt, hogy az ifjak nem érezhették azt a nagy szellemi és társadalmi különbséget, ami köztük fennállott. »Fiaim« volt a rendes megszólítása, s az iskola tanulói viszont, ennek megfelelően valóságos gyermeki szeretettel vonzódtak hozzá.»¹⁴ Érdekelte az iskolában folyó önképzőköri munka is. Örömmel vett részt a szombati napokon tartott önképzőköri üléseken, szívesen nyilvánított véleményt az elhangzott szavalatokkal, előadásokkal, vitatételekkel kapcsolatban, de nem képzelte magát tévedhetetlen ítésznek, azt sem bánta, ha vitatkoztak vele az ifjak, néha ő maga provokálta ki az övével ellentétes megnyilatkozásokat.

Az iskola tantárgyai a következők voltak: növénytermelés, állattenyésztés, számvitel, gazdasági üzemberendezés és becsléstan, kertészet-szőlőművelés, magyar nyelvtan, mennyiségtan, gazdasági földrajz, történelem és alkotmánytan, háziipar, önképző gazdakör, nemzetvédelmi szolgálatra való előkészítés, valláserkölcsei előadások. A grófné lényegesnek tartotta a praktikus ismeretek átadása mellett a tanítványok látókörének szélesítését, kulturális tájékozottságának bővítését is. A vallásos érzület elmélyítése is célja volt a téli gazdasági iskolában folyó oktatásnak. Ezeket a célokat így foglalta össze Jankovich-Bésánné az iskola megalapításának tízéves jubileumára megjelent értesítőben: „*Olyan iskolát akartunk, amely az életbevágóan szükséges tudás mellett a kisgazda ifjuság erkölcsi és hazafias nevelését is elsőrangú feladatának tekinti, mert meg vagyunk róla győződve, hogy a jövő csak akkor a mienk, ha népünk nemcsak tudásban, hanem erkölcsben is emelkedik, ha régi keresztény erkölcsében és jóra való magyar becsületében meg nem fogyatkozik.*”¹⁵

A grófné 1933-ban, mindössze 53 éves korában elhunyt, ezzel az iskola legfőbb oszlopa kidőlt. Halála után egy évvel az emléke előtt tisztelgő kötet jelent meg Gerely Jolán szerkesztésében. A kötet megjelenésekor az iskola vezetése már 290 végzett tanulóról tudott beszámolni, s a pápateszéri iskola mintájára létrejött gazdasági iskolák száma már kilenc volt. A pápateszéri téli gazdasági iskola 1935-ben szüntette be a működését.

¹⁴ Fedóra Sándor (1934): A téli gazdasági iskola. In: Gerely Jolán (szerk.): *Egy magyar nagyszony. Jankovich-Bésán Endréné grófné élete*. Szalézi Művek, Rákospalota, 30.

¹⁵ Idézi: Fedóra Sándor. i. m. 27–28.

3. A zebegényi „virágköztársaság” megalapítója

Nemcsak egy-egy iskola megalapításában ötvöződhetnek a szociális és a pedagógiai célkitűzések. Gróf Károlyi Lászlóné Apponyi Franciska¹⁶ „virágköztársasága” olyan gyermekszervezet volt, amelyben a karitatív szándékok a gyerekek ismereteit és képességeit fejlesztő kezdeményezésekhez kapcsolódva jelentek meg. A grófné talán maga sem gondolta, milyen nagyszerű mozgalom épül majd ki abból a szabadidő-pedagógiai kísérletből, amelyet 1931-ben indított el Zebegényben. Az utókor méltatói általában a cserkészmozgalomhoz vagy Don Bosco Oratóriumához hasonlítják a grófnő által létrehozott szervezetet, noha az Apponyi Franciska álmából megvalósult gyermekparadicsom annyira eredeti volt, hogy nehéz lenne konkrét mintákhoz kötni. Halvány párhuzamok természetesen vonhatók az említett kezdeményezésekkel, de Ónody Évával lehet egyetérteni, aki úgy fogalmazott, hogy „*az Egylettel valami sosem volt, sosem lesz gyermekvilágot teremtett Apponyi grófnő, mesébe illő valóságot*”.¹⁷ A Virág Egylet Zebegény elnevezésű gyermekszervezet rövid fennállása alatt nagy számban vonzotta az érdeklődő külföldieket; angol, amerikai és holland gyermekbarátok is megismerkedtek vele és támogatták.

Az egylet hivatalosan 1931. június 25-én alakult meg. Fenyő Béla így mutatta be az akció előkészítését egyik cikkében: „*Évekkel ezelőtt Károlyi grófné észrevette, hogy a zebegényi gyerekek milyen fogékonyak a természet iránt. Fogékonyak, hiszen a természet minden széppel megáldotta őket: vízzel, hegygel, naplementével. Foglalkozni kezdett velük, oktatta őket és a kisgyerekek hálával fogadták ezt. [...] 1931 tavaszán elküldötte az egylet nyomtatott programját azokhoz a házakhoz, ahol gyerek volt és ezzel elkezdte toborozni az apróságok virágos gárdáját. Nyárra pedig már sok kicsiny tagot számlált a csapat.*”¹⁸ Hamarosan irodája, téli játéktérme, játszótér és könyvtára is lett az egyesületnek. A Virág Egyletben az óvodáskorba lépő gyermek-

¹⁶ Apponyi Franciska grófnő 1879-ben született Bécsben, régi magyar mágnás család gyermekeként. 1897-ben ment nőül gróf Károlyi Lászlóhoz, akivel házasságuk kezdeti éveiben Füzérradványban éltek. A grófné karitatív hajlamai igen korán megmutatkoztak, már 1915 áprilisában csecsemőotthont létesített Fóton. A vagyontalan gyermekágyas asszonyokat szülésük után hat hétig ingyenes étellemezésben részesítette. 1921-ben nagyszabású építkezésbe kezdett Fóton, az ún. Suum Cuique akció keretében. Külföldi adományok segítségével készült el a hatvan házból álló telep, ahol hadiörokkantak, hadiözvegyek és árvák kaptak elhelyezést. Az 1920-as évek végén Zebegénybe költözött, ahol a virágköztársaság megteremtésével varázsolt földi paradicsomot a falu gyermekeinek. A 40-es évek végén ő is osztozott a hazai arisztokrácia sorsában, vagyonától megfosztották, de korábbi jótékonykodásait figyelembe vették, így kapott egy szobát egykori főtí kastélyában, ott élt egészen 1957-ig, amikor elhagyta Magyarországot. A grófné 1958-ban hunyt el franciaországi rokonainál.

¹⁷ Ónody Éva (2004): A „bolond” őrangyal. *Nyugati Magyarország*, 22. évf. 10. sz. 12.

¹⁸ Fenyő Béla (1933): Köszönti a Napraforgót a Nádi Cinege! *8 Órai Ujság*, 19. évf. 162. sz. 5.

től egészen az iskoláit befejező serdülőkkig minden zebegényi fiút és lányt szívesen látott a grófné. Az egyesület tagjai állat- vagy növényneveket viseltek, de nemcsak a gyerekek nyertek új neveket a grófné által, hanem az önkéntes segítők is. Károlyi Lászlóné saját magának a Napraforgó nevet választotta. Az óvodáskorú kislányok általában énekesmadarak nevét kapták, az óvoda kisfiúik ragadozó madarak nevét vehették fel, az iskoláslányokat virágokról, az iskolásfiúkat pedig fákról és cserjékről nevezte el a grófné. A gyerekek csak szülői beleegyezéssel léphettek be az egyesületbe. Mielőtt valaki a VEZ teljes jogú tagja lett, három hónapig jelöltként ismerkedett a szervezettel és annak szabályaival. Amikor teljes jogú taggá váltak, fogadalmat tettek és tagsági igazolványt is kaptak, amelyben Petőfi következő feledhetetlen sorai álltak: „*Szeresd a virágot, / És ne féltsd szívédet, / Mert ki azt szereti, / Rossz ember nem lehet.*”¹⁹ A „virágköztársaság” polgárainak négy alapszabályt kellett betartaniuk, méghozzá a következőket: mindig segítünk másokon, szeretjük a növényeket és az állatokat, mindennap teszünk valami jót, s mindig megtartjuk az adott szavunkat. A hét bizonyos napjainak délutánjait mese- és játékdélutánokon töltötték a VEZ tagjai, de a szórakozás mellett arról is gondoskodott a grófné, hogy praktikus ismeretekkel is gazdagodjanak a gyerekek: a lányok például kötni és varrni is tanultak, valamint háztartási ismereteket sajátítottak el. De színdarabot is betanultak (egy Shakespeare-művet), botanikai gyűjteményt (herbáriumot) hoztak létre, úszni, táncolni tanultak, sőt néhány nagyobb gyermeknek angol nyelvtanulási lehetőséget is biztosított a grófné.

Károlyiné 1936-ban a VEZ tagjai számára nagyszabású gyermekolimpiászt rendezett, amelyről több újság is tudósított. A *Magyarság* című lap számára Török Sándor írt ismertetést a nevezetes eseményről. A külföldi tudósítókat is odacsábító rendezvény megnyitásáról és lefolyásáról a következőket írta az akkor még ifjú zurnalista: „*Az olimpiai harangon hármat kongatnak, felhúzzák a zászlót és megkezdődnek a játékok. Trombitaszó mellett felvonulnak a tornaruhába öltözött mezítláb gyerekek. Pipacs vezeti őket, Napraforgó grófné unokája, a kis Semsey Suzi grófnő, magyar ruhában mezítláb és a VEZ-zászlóval a kezében. A játékok során először a legapróbb óvodások gurulnak elő a homokra, kék, zöld, sárga és piros csoportokban, játszanak és táncolnak. [...] Ezután nagyobbacska gyerekek jönnek és komolyabb mutatványokra kerül a sor, melyeket csak néhány pillanatra szakít meg egy felröppenő ballon. [...] A ballon eltűnik és most a két Semsey-gyerek: Pipacs és Bukszus Bokor meg egy lovász három virágdíszes lovat vezetnek fel. Ezekre azután szavaz a közönség, hogy melyik viseli a legszebb koszorúkat. Tréfas akadályverseny következik, majd »Madarak és Halak« szabadszabályzata. Ezután taligaverseny, amely után a »Kis Madarak« csapata ismét berohan és*

átveszi az uzsonnatáskákat.”²⁰ A programot magasugróverseny, tréfás futóverseny és a virágok háztartási versenye egészítette még ki. A feszült figyelemmel kísért versenyszámok a grófné és segítői ötletességét dicsérték. Az olimpiász kétségkívül a Virág Egylet működésének csúcspontját jelentette.

A zebegényi idill mindössze hat évig tartott. 1937-ben véget értek a mesés gyermekprogramok. Nem a grófnő lelkesedése apadt el. Férje halála után a rokonság, az örökség vagyonekezelői megtagadták a grófnétól az egylet további támogatását. Lukáts Elemér így festette le ezt a szomorú helyzetet: „Állítólag férje halála okozta, hogy tanácsadói, illetőleg vagyonekezelői megtagadták a fenntartáshoz, helyesebben a folytatáshoz szükséges összegek folyósítását, sőt a telep eddigi jelentéktelen deficitjét, mindössze 40.000 pengőről van szó! – a grófnő apanázsából vonják le. Zebegény kis sváb csemetéi is nagyon megsínylik a grófnő visszahúzódását. A kis lányok, fiúk, akik mind a »VEZ«, a zebegényi virággyesület tagjai voltak, rengeteg jót élveztek, ruhát, cipőt, élelmet és virágnevet kaptak. [...] Ma persze árvák ezek, kis virágok, fák és rózsák.”²¹ A grófné is utalt egyébként erre a méltánytalan, igazságtalan eljárásra a férje unokaöccséhez, Károlyi Mihályhoz intézett, 1946-os levelében. „Nem tudhatod, hogy én is emigráltam Főtről, Zebegényben töltöttem Laló halála után két évet, engem is a család bolondnak nyilvánított, énrám nem akartak hallgatni, tehát elálltam.”²²

A grófnő nemes kezdeményezésének emlékét nemcsak azok a régi zebegényi lakosok őrizték meg, akik közül napjainkban már igen kevesen élnek, de a szépirodalomban is megörökítették a nevezetes gyermekszervezetet. Zilahy Lajos *A Dukay család* című regénytrilógiájában ábrázolta – némi iróniával ugyan – a pedagógiai és szociális célokat ötvöző akciót, igaz, nem „virágköztársaságként,” hanem „madárházként” említette meg a gyermekparadicsomot, s egy kitalált regényfigurát nevezett meg az elindítójaként és fenntartójaként, ám a tájékozott olvasók egyből ráismerhettek Apponyi Franciska virággyeletére. Baár Tünde pedagógus író pedig *A mezítlás grófnő* című regényében rajzolta meg a különleges asszony alakját, akinek műve az utókor számára is példaértékű lehet.

²⁰ Török Sándor (1936): Gyermek-olimpiász a zebegényi virág-egylet stadionjában. *Magyarság*, 17. évf. 199. sz. 7.

²¹ Lukáts Elemér (1937): Mi zajlik a nyaralásügy kárára és veszélyére a dunamenti Zebegényben. *Magyar Közélet*, 9. évf. 15–16. sz. 4.

²² Hajdu Tibor (2001): Mihály gróf rokonsága. *Holmi*, 13. évf. 10. sz. 1372.

4. Báró Mirbach Júlia szerepe a pécsi nőnevelésben

A főnemesi „pedagógusasszonyok” két világháború közti, szociális vonatkozású pedagógiai kezdeményezéseit bemutató tanulmányomat br. Mirbach Júlia²³ háztartási tanfolyamának ismertetésével zárom. A Mirbach család egy eredetileg kurlandi német bárói família, amelynek egyik tagja a 18. század végén került Magyarországra. Ez a katonatiszt, Mirbach Frigyes báró volt a család magyar ágának megalapítója. Fiának, Mirbach Ferenc bárónak és Plasch Máriának a legkisebb gyermeke volt az 1892-ben született Julianna bárónő, a pécsi Sancta Maria Leánynevelő Intézet alapítója és vezetője.

Mirbach Júlia bárónő már gyermekkorában kitűnt határozottságával és kiváló képességeivel. A család magyarországi ágát bemutató monográfia szerzője így jellemezte őt: „Már gyermekkorában egyik jellemző vonása volt, hogy elgondolását akár tűzön-vízen keresztül is, de megvalósította. Saját kijelentése szerint a nehézségek csak fokozzák bátorságát. Egészen nagykaliberű jellem, bátor, vállalkozó.”²⁴

Az éles eszű, fogékony kislány a polgári iskolai tanulmányokat Mohácscon kezdte, majd a Miasszonyunk Női Kanonokrend pécsi zárdaiskolájában fejezte be. Ugyanebben a zárdában végezte el a felsőbb leányiskolai, majd a tanítónőképzési tanulmányait is. Később magántanulónként a polgári iskolai tanári oklevelet is megszerezte. 1927-től 1931-ig óraadó tanárként alkalmazta egykori iskolája, ahol a tanítónőképzőben alkotmánytant, közgazdaságtant, német nyelvet, földrajzot, sőt egy tanévben még neveléstörténetet és iskolaszervezést is tanított.

1933-ban jelentős vállalkozás főszereplőjévé vált a főnemesi származású tanárnő: Sancta Maria Női Otthon Egyesület néven egyesületet alapított, s az új egyesület a bárónő Árpád utcai családi házában leányinternátust és háztartási tanfolyamot nyitott. Az internátus és a tanfolyam igazgatói teendőivel br. Mirbach Júliát bízta meg a fenntartó egyesület. Az új intézmény elindulásáról a *Dunántúl* című lap hasábjain is lehetett olvasni. A tanfolyamra való beiratkozás lehetőségét ismertető cikkek kiemelték, hogy alapvetően azoknak a lányoknak jelent továbblépést az egyéves képzés, akik elvégezték a polgári iskolát vagy a gimnázium alsó négy osztályát, s nem kívántak felsőbb tanulmányokat folytatni, viszont

²³ Báró Mirbach Júlia 1892-ben született egy elmagyarosodott német főnemesi családban. Tanítónői, majd polgári iskolai tanári oklevelet szerzett. A ferences világi rend tagja volt. 1933-ban egyesületet alapított, amely iskolát tartott fenn. Az iskola 1948-ben, a fenntartó egyesület pedig 1950-ben szűnt meg. A bárónő 1974-ben bekövetkezett haláláig a régi, Árpád (majd utcanévváltozás után Bartók Béla) utcai családi házban lakott. Zsidómentő tevékenységét Radnóti Miklósné az 1950-es években igazolta.

²⁴ Müller Lajos (1943): *A falu angyala. Mirbach Frida bárónő élete*. Sancta Maria Leánynevelő Intézet, Pécs, 39.

szerették volna háztartási ismereteiket kibővíteni, megszilárdítani. A hagyományos háztartási tudnivalók mellett társadalomtani, közgazdasági és elemi jogi ismereteket is ígértek a beiratkozó növendékeknek, valamint a gyors- és gépirás és a német nyelv gyakorlását is biztosították számukra.

A tanfolyam résztvevői délelőttönként nyolctól tízig elméleti oktatásban részesültek, tíz óra és fél egy között pedig a konyhában és a kertben egészítették ki gyakorlati tapasztalatokkal a megtanult ismereteket. A „Látogatás a menyasszonyok iskolájában” c. 1939-es cikkben Lőrinczy Mária mutatta be a bárónő háztartási tanfolyamát a *Pécsi Napló* olvasóinak. A bárónő így foglalta össze az általa vezetett tanfolyam célkitűzéseit: *„A mai állástalan diplomás férfiak tömege kiszorítja a hivatalokból a nőket, ezért sokkal célravezetőbb, ha a nő igazi hivatását a családon, az otthonon belül keresi. Iskolánknak az a célja, hogy a régi nagyasszonyok mintájára szerény, okos, magyaros érzelmű, kitűnő ízlésű minta-háziasszonyokat neveljünk, akik nemcsak a szalonban, a konyhában, a gazdaságban és az élet minden vonatkozásában állják meg a helyüket, hanem kitűnő feleség is válják belőlük.”*²⁵ A magyaros öltözködés és a népi motívumok népszerűsítése is az iskola egyik küldetése volt. Ennek a teljesítésében a Sancta Maria Egyesület alelnökének, Vass József pécsi törvényszéki bírónak a felesége is segítette az intézetet. Az iskola munkáját szeretetteljes figyelemmel kísérő hölgy így nyilatkozott a népi motívumokat felhasználó öltözetekről az őt is meginterjúvoló újságíróknak: *„A magyar ruhaviselet nincs kitéve a divat szeszélyeinek, logikátlan változásainak, mégsem uniformizálja a nőt. Minden nő egyéniségéhez, korához mértén öltözhet. Aki egyszerűbben akar öltözni, az a sárközi feketefehér hímzést választja. Aki a fiatalos fehér színeket kedveli, az halasi csipkével készítheti el magyar ruháját, aki a színpompás öltözködés híve, az viszont a kalotaszegi népművészet színes világából szerezheti be ruháit.”*²⁶ A háztartási iskola növendékeinek alkotásaiból minden évben kiállítás rendezett az igazgatónő, ezeket a kiállításokat megtekintve a város lakói is képet kaphattak a Sancta Maria Intézetben folyó munkáról. A kiállításokon a sütemények mellett a magyaros kézimunkák és női ruhák is helyet kaptak.

Jelentős mérföldkövet jelentett az iskola életében az 1941/42-es tanév. E tanévtől kezdve ugyanis a háztartási tanfolyam háziasszonyképző iskolává alakult át, és a növendékek államérvényes bizonyítványt kaptak. Az ilyen típusú iskolákban a tanév három harmadévből állt, s ennek megfelelően minden harmadév végén bizonyítványt kaptak a leányok. A tavaszi és az őszi hónapokban a gyakorlati jellegű oktatásra helyezték a hangsúlyt, a téli hónapokban pedig az elméleti oktatásé volt a főszerep.

²⁵ Lőrinczy Mária (1939): Látogatás a menyasszonyok iskolájában. *Pécsi Napló*, 48. évf. 86. sz. 8.

²⁶ Lőrinczy Mária (1939): i. m. 8.

A gyakorlati oktatás természetesen kiscsoportos formában folyt. A képzés elméleti tárgyai a következők voltak: magyar nyelvi ismeretek és irodalom, erkölcsstan, neveléstan, háztartástan, egészségstan és gyermekápolás, konyha-, virág- és gyümölcskertészet, állattenyésztés, tejgazdaság. A gyakorlati tárgyak köre a következő területeket foglalta magába: fehérnemű és felsőruha szabása és varrása, varró- és kötőgépek kezelése, gyakorlati főzés és kertészeti munkák. Az iskola a Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt működött. Az intézetet 1948-ban államosították, majd megszűnt. Mirbach Júlia helyzete jó ideig elég kilátástalan volt, mivel sem nyugdíjat, sem másféle támogatást nem kapott. Az 50-es években aztán megítélték neki egy alacsonyabb nyugdíjat. Mirbach Júlia, a pécsi nőnevelés jeles alakja 1974-ben hunyt el. Intézetét a sajtóban leginkább azzal kapcsolatban emlegették, hogy 1944 nyarán Radnóti Miklósnéval együtt más zsidó származású nőket is befogadott és menedéket biztosított a számukra. Radnótinéval a háború utáni években is levelezett „*Juliska néni*”.²⁷

5. Néhány további példa a pedagógiai területen munkálkodó arisztokrata hölgyek sorából

Mindhárom kezdeményezés jó példa arra, hogy a két világháború közötti időszakban a magyar arisztokrácia egyes női képviselői bátran növelték, bővítették a főúri nők számára addig kialakult mozgásteret, szereprepertoárt. A karitatív munka hagyományos területein túl bemerészkedtek a pedagógia területére is, ahol – vagy „*céhen kívüli*” aktorként, vagy a nevelői ismereteket igazoló oklevél birtokában – lelkesen fáradoztak a gyermek- vagy ifjúkorú védenecik, növendékeik tudásának gyarapításán.

Megemlíthetünk olyan arisztokrata hölgyeket is, akik valamely művészeti ág képviselőjeként tartottak fenn magániskolát, indítottak tanfolyamokat, s ezekben maguk is tanítottak. Így például báró Huszár Ilona festőművésznő²⁸ az 1900-as évek elején női festőiskolát nyitott, amely né-

²⁷ Egyik 1970-es levelében ezt írta özv. Radnóti Miklósné Mirbach Júliának: „*Drága jó Juliska Nénim, most is – immár 26. éve – csak a legnagyobb meghatottsággal tudok viszsza-gondolni az 1944-es szörnyű év oázisnak tűnő nyarára ott, a pécsi házban, kertben, ahol mint bujdosót, üldözöttet vendégelt. Nem törődve a halálos kockázattal gyűjtötte maga köré védelmező jóságával rajtam kívül még tucatjával a rászorulókat. [...] Bár többen lettek volna olyanok, mint Mirbach Júlia, aki intézetét, otthonát, személyes biztonságát az ártatlan üldözöttek rendelkezésére bocsátotta, hogy abban az elembertelenedett időszakban is megmutassa: van még emberség, jóság, és fenn is marad, amíg olyanok léteznek, mint Juliska Nénink...*” (Idézi: Tüskés Tibor [2007]: *Oázis, Magyar Nemzet*, 70. évf. 190. sz. 36.).

²⁸ Dr. Okolicsányi-Kuthy Dezsőné br. Huszár Ilona festő (1865–1932) báró Huszár Ádám és báró Bornemissza Zsuzsanna gyermekeként nőtt fel Erdélyben, s családjá el-

hány éven át igen népszerű volt a festegető fővárosi úrihölgyek körében, s csak a bárónő házasságkötése előtt fejezte be működését. Báró Kemény Melinda²⁹ balett-táncosnő férjével, Lieszkovszky Tiborral, a 30-as évek végén nyitott balettiskolát. A táncitanítás területén szerzett magának hírnevet báró Podmaniczky Edith³⁰ is, aki egyébként polgári iskolai testnevelő tanárnőként dolgozott a főváros IV. kerületében. Olyan arisztokrata pedagógusnőket is ismerünk, akik az irodalom területén próbálkoztak, leginkább a gyermekek, a fiatal leányolvasók számára írtak színdarabokat, vallásos műveket. Ilyen tanárnő volt báró Barkóczy Dömök Antónia,³¹ aki több állami felsőbb leányiskola internátusában is működött igazgatóként, s a beszercebányai és a máramarosszigeti szolgálati éve alatt folytatott irodalmi tevékenységet. A báróné elsősorban gyermekszínműveket írt, *Az okos anya* című színdarabja 1888-ban, az öt darabot tartalmazó *Színművek az ifjúság számára* című munkája 1894-ben jelent meg. Még egy művét meg kell említenünk, *Az én imáim* című könyvét, ennek első kiadása 1892-ben látott napvilágot, és protestáns úri hajadonok számára írt elmélkedések, imaszövegek gyűjteménye volt. Báró Pongrácz Júlia³² elemi iskolai tanítónő 1896-ban *A női erények legszebb*

lenzésével dacolva választotta a művészi pályát. Bécsben és Münchenben tanult, később Párizsban is töltött egy évet. Festőiskoláját Madarász Adelinnel együtt hozta létre, majd 1903 végén már csak egyedül működtette. 1904-ben ment férjhez a Budakeszi úti tüdőszanatórium főorvosához, Kuthy Dezsőhöz. 1920-ban öccsével, báró Huszár Pállal műkereskedést nyitott.

²⁹ Lieszkovszky Tiborné br. Kemény Melinda (1906–1990) annak a régi erdélyi főnemesi családnak a leszármazottja volt, amely Kemény János személyében fejedelmet is adott egykor Erdélynek. Csodagyerekként nőtt fel, táncstudására már igen korán felfigyeltek. Elvégezte a Tánc- és Mozdulatművészeti Tanárképzőt, majd a 30-as években férjével több nyugat-európai operett- és revüszínház színpadán is fellépett. Magániskolájukat Budapesten működtették, ennek híre azonban külföldre is eljutott. Klasszikus balettet és modern táncművészetet oktattak igen eredményesen. Kemény Melinda szakmai élete kedvezően alakult az 50-es években is, ugyanis a szovjet balettművészekkel ápolta kapcsolatai miatt a kommunista rendszerben is respektálták, nem bántották a származásáért.

³⁰ Br. Podmaniczky Edith (1882–1963) a Ranolder Intézetben szerzett elemi iskolai tanítónői képesítést. Később a Testnevelési Főiskolán egészítette ki tanulmányait. Leghosszabban a IV. kerületi polgári leányiskolában tanított. Közben táncanfolyamokat tartott több fővárosi tanintézetben, valamint táncmesteri vizsgabizottságokban is szerepelt vizsgáztatóként. Puritán körülmények között élt: Georgina és Péter testvérével együtt lakott a József körúton egy második emeleti lakásban. A 40-es évek végén megfosztották a nyugdíjától, ezt később csökkentett formában visszakapta.

³¹ Báró Barkóczy Dömök Antónia (1831–1901) egy rossz házasság felbomlása után lépett a nevelői pályára. Férje, báró Barkóczy Pál szolgabíró súlyos bűnügyekbe keveredett, majd szegényházi ápoltként hunyt el. Barkóczy Dömök először a fővárosban működött, az Országos Nőképző Egylet főtanodájának internátusi tanítónője volt. Ezután Máramarosszigeten, később Beszercebányán, végül újra Máramarosszigeten volt internátusigazgató. Megromlott egészségi állapota miatt 1896-ban nyugdíjazták. Pedagógiai tárgyú cikkei jelentek meg a *Nemzeti Nőnevelés* hasábjain, valamint vidéki lapokban.

³² Báró Pongrácz Júlia (1845–1928) öt éves korától az angolkissasszonyoknál nevelkedett.

virágai címmel adott ki erkölcsnemesítő munkát serdülő leányok számára. A bárónő később a törökbálinti állami elemi leányiskola igazgató-tanítónője volt, s ebben a minőségében több kitüntetéssel is honorálták az iskola érdekében kifejtett fáradozásait.

Míg a 19. század végén kifejezetten fehér hollónak számított egy-egy állást vállaló, dolgozó arisztokrata hölgy, addig a 20. század 20-as, 30-as éveiben már feltűntek – bár még mindig ritka jelenségként – főnemesi származású hölgyek a munka világában. A rácsodálkozó attitűd azonban a 20. században is megmaradt, ugyanolyan kuriózumként tekintettek az ilyen nőkre, mint harminc évvel korábbi sorstársaikra. Perényi Margit bárónőről³³ például, aki egy ideig Tajó tanyán tanított, Kiskunmajsa mellett, Dallos Sándor egy újságcikkben így írt: *„A Tajó-tanyán szép, új iskolaépület, most építtette a város, két tanítónő látja el benne a szolgálatot s közülük az egyik Perényi Margit bárónő. Igen, bárónő tanítónője van a tanyai iskolának. Magas, karcsú, fekete lány, a társnőjével együtt most fehér kötény van előtte, éppen főzőtanfolyamot tart.”*³⁴

Azt mindenképpen el kell ismerni, hogy ezek a hölgyek, akár rá voltak szorulva az állásuk által biztosított fizetésre, akár nem, mindenképpen belső elhivatottságból végezték munkájukat, nem pusztán szeszélyből vagy „szalonjótékonyságból”. Ugyanez mondható el azokról az arisztokrata nőkről is, akik a vagyonukból áldoztak komoly összeget arra az iskolára vagy gyermekszervezetre, amelyet létrehoztak, s amelyben maguk is tevékenykedtek. Komolyan vették a felkarolt ügyet és intézményt, idejük és energiájuk jelentős részét fordították a benne végzett munkára. Bár kezdeményezéseiknek általában komoly sajtóvisszhangja volt (számos korabeli lap írt gr. Jankovich-Bésán Endréné iskoláiról vagy gr. Ká-

Tanulmányai befejezése után belépett az öt felnevelő apácarendbe, és a rend budapesti, veszprémi, majd egri iskoláiban működött tanítónőként. Később a rendből kilépve állami iskolában tanított. 1901-ben nevezték ki a törökbálinti állami elemi leányiskola igazgató-tanítónőjévé.

³³ Dr. Fülöp Sándorné br. Perényi Margit (1912–1995 után) 1936 és 1940 között tanított a tajói tanyai iskolában. Később a Rekettye pusztai, majd a kiskunhalasi iskola tanítónője volt. Az 50-es évek elején férjével Pestre költözött, itt a Váli Utcai Általános Iskola tanítónője lett. Lakatos Vince a tanyai tanítókról szóló könyvében Perényi Margit bárónőnek is szentelt egy rövid fejezetet, többek közt ezt írta a pályakezdő éveiről és tanyai szállásáról: „Margit bárónő elméletileg a tisztaszobát kapta, de oda csak aludni járhatott, mert nem volt fűtés. Éjszaka esetleg meleg téglát kapott a lábához, és az iszonyatosan nehéz, dohos szagú dunnával takarózhatott nyáron is. A gazdáék a szobába bármikor bejárhattak, feltörték a bőröndjeit, elolvasták a leveleit. [...] Ha nem értek rá a mezei munkától, nem is főztek. Otthagyták a kis gyerekeket, még azokra is a bárónő vigyázott és főzött, amíg a szülők, nagyszülők a kukoricát kapálták vagy törték.” (Lakatos Vince [1979]: Mécsvilágnál. Tankönyvkiadó, Budapest, 119–120.)

³⁴ Dallos Sándor (1938): Népművelési körúton Kiskunhalas tanyái között. *Új Magyarország*, 5. évf. 31. sz. 5.

rolyi Lászlóné zebegényi egyesületéről), semmiképp sem a feltűnésvágy vezette őket, amikor pedagógiai tevékenységet folytattak.

Természetesen volt olyan korabeli oktatáspolitikai szakíró is, aki ennél többről álmodott. Elvégre akárhogy is vizsgáljuk a bemutatott kezdeményezéseket, mégiscsak elszigetelt jelenségnek számítottak, ahogyan a létrehozóik sem rétegük tipikus képviselői voltak. Hanuy Ferenc már 1914-ben megfogalmazta azt az igényt, hogy a hazai arisztokrácia hölgytagjai határozottabban, nagyobb számban vállaljanak vezető szerepet, aktív közreműködést a kulturális életben. Egy ilyenfajta szerepvállalás azonban rendszerezettebb és magasabb fokú ismereteket követelt volna azoknál, mint amilyeneket a 20. század eleji főúri magánnevelés biztosított a lányoknak. Ezért is szögezte le Hanuy a következőket: *„Napjainkban az ilyen vezetőszerphez, ha nem is absolute szükséges, de legalább is kívánatos az akadémikus képzettség vagy legalább a középiskolavégzettségben megadott általános műveltség. [...] Ha arisztokrata hölgyvilágunk ezt megszűntetné és leányait, legalább a tehetségesebbeket egyetemre járatná és az egyetemet végzett női értelmiségnek törzsét és színe-jarvát ők tennék, ez esetben ezen újabb növekmény miatt nem kellene aggódní a szellemi proletariátus keletkezéséről, női társadalmunk a kor színvonalán álló hívatott női vezetők-höz jutna és a nem arisztokrata származású akadémikus női ifjuság nem maga maradna szellemi arisztokráciának – mint most, hanem a születési és vérbeli arisztokráciával egy osztályhoz [...] tartozónak tudná és érezné magát. Arisztokrata nőink tehát a nemes demokráciát, a kulturális közösségbe lépést valószínűleg meg ilyen elhatározással.”*³⁵ Sajnos ez a nagyszerű elgondolás csak utópia maradt, a hazai arisztokrácia leánynevelési szokásai, hagyományai nem engedték ekkoriban még a leányközépiskolák rendes tanulóként való látogatását sem, nemhogy az egyetemi tanulmányokat.³⁶

A saját munkaterületüket a nevelésben és oktatásban megtalált arisztokrata hölgyek tevékenységének teljes körű feltárása még várat magára. Írásommal leginkább az volt a céлом, hogy munkálkodásuk irányait, főbb motívumait felvillantsam és néhány példával illusztráljam. A pedagógiai munkában kiteljesedett arisztokrata nők felbukkanása alapvetően két jelenség kontextusában világítható meg megfelelő élességgel. Ezeknek a nőknek a tevékenysége egyrészt jól illeszkedik azoknak a próbálkozásoknak, kísérleteknek a sorába, amelyek a szociális feszültségek tompítására, feloldására irányuló törekvések nyomán indultak el a 20. század

³⁵ Hanuy Ferenc (1914): Nőképzsünk modern feladatai. *Alkotmány*, 19. évf. 157. sz. 2–3.

³⁶ Erre a tényre több helyen találunk utalást a *...szelíd, de szigorú s egyben nagyon igazságos bánásmódban...* címmel megjelent tanulmánykötetben is, amely Rébay Magdolna szerkesztői irányításával készült. E kötet szerzői a magyar arisztokrácia 19. és 20. századi nevelési elveinek, szokásainak feltárására vállalkoztak. A hiánypótló tanulmánygyűjtemény 2017-ben látott napvilágot Szegeden, a Belvedere Meridionale Kiadó gondozásában.

elejétől. Másrészt pedig ugyancsak jól illeszthető a tanítónői és tanárnői állásba került főnemesi hölgyek sorsa abba a folyamatba, amely a magyar társadalom szerkezetének dualizmus kori megváltozásával függ össze: a tönkrement, elszegényedett földbirtokos családok túlélési stratégiáinak egyikeként fogható fel az értelmiségi létben való megkapaszkodás, a tanulmányok által biztosított egzisztencia kivívása.